

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

ВОВК НЕЛЯ ПАВЛІВНА

УДК 378.14: 37.013.42

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОГО ПОЖЕЖНОГО НАГЛЯДУ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МНС УКРАЇНИ**

13.00.04 - теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Переяслав-Хмельницький – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, доцент
ДОБРОСКОК Ірина Іванівна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
завідувач кафедри професійної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ЛОЗОВЕЦЬКА Валентина Терентіївна,
Інститут професійно-технічної освіти НАПН України,
головний науковий співробітник
лабораторії професійної орієнтації і виховання;

кандидат педагогічних наук, доцент
ОСТРОВЕРХ Ольга Олександрівна,
Національний університет цивільного захисту України,
начальник кафедри наглядово-профілактичної
діяльності.

Захист відбудеться «26» квітня 2013 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 27.053.03 у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» за адресою: 08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, зал В.О. Сухомлинського.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30).

Автореферат розісланий «25» березня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Онищенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасних умовах модернізації національної освіти і науки, реалізації Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, реформування вищої школи відповідно до Болонських вимог особливого значення набувають питання підготовки високопрофесійних фахівців різних галузей. У зв'язку з цим зростають вимоги до забезпечення процесу розвитку й удосконалення професійно важливих якостей, особистісного та професійного саморозвитку студентів у період їх навчання у вищих навчальних закладах.

Окремі уваги потребують аспекти професійної підготовки фахівців – майбутніх працівників органів та підрозділів державного пожежного нагляду. Адже постійні зміни в законодавстві, внесення доповнень в чинні закони та видання нових, зміна моделей регулювання нормативно-правових відносин впливають на діяльність центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про пожежну і техногенну безпеку. Реорганізація Міністерства надзвичайних ситуацій України та Державної інспекції техногенної безпеки України в Державну службу України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) зумовили постановку перед працівниками органів державного пожежного нагляду ряду нових завдань.

Удосконалення системи професійної підготовки майбутнього фахівця державного пожежного нагляду (ДПН) зумовлене необхідністю відповідного переходу до нових критеріїв оцінки ефективності діяльності працівників МНС України, яка повинна будуватися як система забезпечення професійного розвитку й саморозвитку. Необхідно, щоб сучасний фахівець ДПН був здатним проаналізувати власні професійні можливості і на цій основі сформулювати програму подальшого власного професійного зростання на будь-якому етапі професійної діяльності.

Проблеми професійної підготовки є предметом досліджень як українських, так і зарубіжних науковців. У сучасних психолого-педагогічних джерелах значна увага приділяється питанням теорії практичної професійної підготовки. Зокрема, педагогічні аспекти професійної діяльності вивчали Є. Клімов, В. Кремень, Н. Ничкало, І. Семьонов та ін.; акмеологічні аспекти розвитку особистості – А. Бодальов, А. Деркач, В. Зазикін та ін.; теоретичному аналізу та методологічним основам дослідження поняття «розвиток професійно важливих якостей» присвячено численні праці Н. Алишева, А. Єгорова, Е. Зеєра, В. Марищука, Н. Реброва, В. Шадрикова та ін., низку концепцій щодо характеристики професійної діяльності упроваджено Б. Ананьєвим та Л. Виготським.

Професійний розвиток і саморозвиток особистості стали предметом дослідження таких педагогів як К. Абульханова-Славська, О. Анісімов, Л. Зязюн та ін.; психологів: Г. Балл, Л. Виготський, Л. Мітіна, С. Рубінштейн, Б. Федоришин, Г. Цукерман та ін., а також ряду дослідників, зокрема С. Бабіної, Н. Давидової, В. Демського, С. Іванової, Н. Костогризова, С. Мінюрової, Є. Неделько, Р. Цокура та ін. Окремі питання професійного розвитку та професійного становлення фахівців, які працюють в екстремальних умовах, аналізували О. Бикова, В. Бут, В. Вареник, М. Горліченко, Г. Грибенюк, В. Губін, К. Гуревич, Л. Дикая, В. Дутов, М. Кришталь, В. Лебедев, М. Мар'їна, Т. Олійник, О. Охременко, А. Самонов, А. Снісаренко, О. Столяренко, О. Тімченко та ін. Питанням теоретико-методичних основ формування професіоналізму приділяли увагу В. Балашов, Ж. Делор, В. Довбеус,

Є. Дудкіна, А. Маркова, В. Михайловський, О. Пометун, З. Решетова, О. Сафін, С. Сисоєва, М. Томчук, Ю. Худолєєв та ін.

У сучасних наукових працях частково розроблено змістові засади професійної підготовки майбутніх працівників державного пожежного нагляду МНС України, проте окремої уваги потребує вивчення особливостей професійного саморозвитку працівників цієї галузі діяльності.

Грунтовний аналіз наукових праць та емпіричних матеріалів дозволяє констатувати відсутність системного теоретико-методичного забезпечення професійного саморозвитку у процесі підготовки майбутніх фахівців державного пожежного нагляду, що сприяє виникненню низки суперечностей між:

- об'єктивними потребами суспільства у професійно компетентних майбутніх фахівцях органів державного пожежного нагляду та мірою наукової розробки проблеми їхнього професійного саморозвитку;

- існуючою у практиці уніфікованістю та усталеністю в системі підготовки майбутніх фахівців державного пожежного нагляду та особистісно орієнтованим характером їхньої майбутньої професійної діяльності;

- традиційною системою викладання психолого-педагогічних дисциплін і фахових методик у «відриві» їх одна від одної, застосуванням не завжди продуктивних форм підготовки майбутніх фахівців ДПН і необхідністю формування активно-творчої позиції курсанта - майбутнього фахівця ДПН;

- усвідомленням майбутніми фахівцями ДПН актуальності і значущості професійного саморозвитку та недостатнім досвідом і відповідним низьким рівнем сформованості в них практичних навичок щодо його здійснення.

Усунення зазначених суперечностей можливе за умов орієнтації процесу професійної підготовки курсантів - майбутніх фахівців ДПН на забезпечення їх професійного саморозвитку і вимагає переосмислення теоретико-методичних засад професійної підготовки сучасного працівника ДПН, формування його професіоналізму відповідно до вимог особистісно орієнтованої парадигми вищої освіти, відтак забезпечення педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН є одним із важливих факторів підвищення ефективності фахової підготовки в умовах вищих навчальних закладів МНС України.

Актуальність проблеми, соціальна значущість, наявні протиріччя та недостатнє вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН у ВНЗ МНС України обумовили вибір теми дослідження: **«Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх фахівців Державного пожежного нагляду у вищих навчальних закладах МНС України».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до ініціативної наукової теми «Педагогічні умови підготовки до масово-роз'яснювальної роботи засобами медіаосвіти курсантів у ВНЗ МНС України (на прикладі Академії пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля МНС України)» (номер державної реєстрації 0111U007895) та теми науково-дослідної роботи «Психолого-педагогічні засади професійної підготовки майбутніх працівників МНС України» кафедри психології діяльності в особливих умовах та педагогіки Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля.

Тему дисертації затверджено вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 7 від

20.04.2010 р.) й узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 15.06.2010 р.).

Мета дослідження полягає у розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх фахівців державного пожежного нагляду у вищих навчальних закладах МНС України для підвищення рівня ефективності їхньої підготовки.

Задачі дослідження:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми у вітчизняних і зарубіжних наукових джерелах.
2. Здійснити обґрунтування науково-теоретичних засад та соціокультурних чинників професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН.
3. Визначити, теоретично обґрунтувати педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх фахівців державного пожежного нагляду та експериментально перевірити ефективність їх впливу у ВНЗ МНС України.
4. Розробити методичні рекомендації щодо забезпечення професійного саморозвитку курсантів – майбутніх фахівців державного пожежного нагляду у вищих навчальних закладах МНС України.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх фахівців державного пожежного нагляду у ВНЗ МНС України.

Предмет дослідження – професійний саморозвиток майбутніх фахівців державного пожежного нагляду у ВНЗ МНС України.

Методи дослідження:

– *теоретичні*: аналіз, синтез, зіставлення, порівняння при дослідженні та систематизації філософської, психологічної, педагогічної і методичної літератури, державних освітніх стандартів вищої професійної освіти для виявлення існуючого стану та протиріч, визначення понятійно-категоріального апарату, обґрунтування наукових основ професійного саморозвитку; моделювання для розробки та перевірки ефективності педагогічних умов професійного саморозвитку майбутнього фахівця ДПН; систематизація й узагальнення теоретичних та експериментальних даних з метою обґрунтування теоретичних положень дослідження, визначення компонентів педагогічної моделі професійного саморозвитку, його забезпечення та супроводу у ВНЗ МНС України;

– *емпіричні*: анкетування, тестування, спостереження за учасниками педагогічного експерименту, проведення індивідуальних та групових бесід із курсантами – майбутніми фахівцями ДПН; інтерв'ювання науково-педагогічного складу та курсової ланки ВНЗ МНС України для з'ясування ефективності педагогічних умов професійного саморозвитку; метод експертних оцінок, спостереження за діяльністю майбутніх фахівців державного пожежного нагляду протягом навчально-виховного процесу та в період стажування; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний) з метою перевірки ефективності обґрунтованих педагогічних умов професійного саморозвитку в майбутніх фахівців державного пожежного нагляду в умовах підготовки у ВНЗ МНС України;

– *прогностичні*: моделювання, метод незалежних експертних оцінок для встановлення максимальної залежності рівня готовності до професійного саморозвитку і дієвості педагогічних умов;

– *методи математичної статистики* з метою кількісної та якісної обробки одержаних емпіричних даних, узагальнення результатів експерименту та визначення їхньої достовірності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН та експериментально перевірено ефективність їх впливу у ВНЗ МНС України (*забезпечення цілісності та послідовності процесу професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН у ВНЗ МНС України; організація освітньо-семантичного простору професійного саморозвитку; застосування сучасних технологій, методів та форм навчання; удосконалення навчально-методичного забезпечення, яке передбачає впровадження у систему професійної підготовки майбутніх фахівців ДПН авторської дисципліни «Основи професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН»; розширення змісту навчальних дисциплін гуманітарного циклу у контексті професійного саморозвитку; педагогічний супровід як цілісна й послідовна підтримка майбутніх фахівців ДПН в їхньому професійному саморозвитку*); створено й теоретично обґрунтовано авторську педагогічну модель професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН; розроблено методичні рекомендації щодо забезпечення та супроводу професійного саморозвитку курсантів у ВНЗ МНС України.

– *уточнено* та модифіковано сутність понять «саморозвиток» та «професійний саморозвиток майбутніх фахівців ДПН у ВНЗ МНС України»;

– *подальшого розвитку* набуло наукове розуміння педагогічного супроводу професійного саморозвитку курсантів у ВНЗ МНС України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці навчальної дисципліни «Основи професійного саморозвитку майбутніх фахівців Державного пожежного нагляду»; експериментальній апробації педагогічної моделі професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН, яка спрямована на підвищення рівня ефективності та універсальності професійної підготовки майбутніх фахівців органів і підрозділів ДПН; упровадженні в навчально-виховний процес форм і методів активного та інтерактивного навчання; розробці методичних рекомендацій щодо забезпечення та супроводу професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН у професійній підготовці; удосконаленні інструментарію роботи курсової ланки із курсантами – майбутніми фахівцями ДПН у вирішенні проблеми професійного саморозвитку.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес ДУО «Командно-інженерний інститут» Республіки Білорусь (акт №48/5-16/328 від 8.05.2012 р.); ДУО «Гомельський інженерний інститут» Республіки Білорусь (довідка №49/06-11/22 від 25.05.2012 р.); Національного університету цивільного захисту (акт №23/471 від 11.10.2012 р.); Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля (акт №2/1 – 2033 від 17.10.2012 р.); Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (довідка №2/2236 від 24.10.2012 р.); ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка №1171 від 15.11.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові положення, висновки і пропозиції у дисертаційній роботі сформульовані автором та є її науковим доробком. У статтях, написаних із С. Мукомел, виділено особливості формування професійно важливих

якостей майбутніх працівників МНС України в умовах ВНЗ. У статтях, написаних із І. Доброскок, проведено аналіз динамічних процесів, етапів та періодів розвитку професійно важливих якостей майбутніх фахівців ДПН; досліджено акмеологічний аспект їхнього розвитку, описано педагогічні умови реалізації акмеологічного підходу у ВНЗ МНС України. У дисертації не використовувались ідеї і розробки, що належать співавторам.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на наукових конференціях та семінарах різного рівня: *міжнародних* - «Перспективні питання світової науки» (Софія, 2008), «Освіта дорослих як фактор соціалізації і соціального захисту в сучасному суспільстві» (Черкаси, 2010); «Пожарная безопасность: проблемы и перспективы» (Воронеж, 2010); «Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України» (Черкаси, 2010, 2011, 2012); «Чрезвычайные ситуации: предупреждение и ликвидация» (Мінськ, 2011); «Техногенна безпека: теорія, практика, інновації» (Львів, 2011); «Чрезвычайные ситуации: теория, практика, инновации» (Гомель, 2012); «Сучасні тенденції використання дидактичних ідей Яна Амоса Коменського» (Умань, 2012); *всеукраїнських* – «Актуальні проблеми технічних та природничих наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту» (Черкаси, 2012); «Розвиток аксіологічної культури особистості в умовах нової освітньої парадигми» (Черкаси, 2012).

Публікації. Основний зміст дисертації висвітлено у 16 друкованих працях, із них 4 навчальні посібники (1 – у співавторстві), 8 статей у наукових фахових виданнях (4 - у співавторстві), 4 тези у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (264 позиції, з них 18 - іноземною мовою) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 268 сторінок, із них основного тексту – 198 сторінок. У дисертації вміщено 10 таблиць, 18 рисунків та 16 додатків на 43 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми; визначено об'єкт, предмет, мету й задачі роботи, наукову новизну та особистий внесок здобувача; охарактеризовано методи дослідження, розкрито зв'язок дослідження з науковими програмами й планами; наведено дані про впровадження та апробацію результатів дослідження.

У першому розділі – **«Науково-теоретичні засади та соціокультурні чинники професійного саморозвитку майбутніх фахівців державного пожежного нагляду»** – проведено огляд сучасного стану науково-методологічної розробки проблеми професійного саморозвитку курсантів ВНЗ МНС України. На його основі виявлено, що майже в усі історичні періоди становлення вищої школи проблемі особистісного і професійного саморозвитку приділяли належну увагу; надзвичайної актуальності проблема набуває в умовах постіндустріального суспільства, особливістю якого є перехід до освіти «крізь усе життя»; реформування вищої освіти України в рамках Болонського процесу зумовлює необхідність професійного саморозвитку курсантів ще на ранніх етапах навчання у вищому навчальному

закладі; у теорії і практиці педагогіки вищої школи накопичений значний досвід педагогічного сприяння саморозвиткові студентів. Він пов'язаний з іменами зарубіжних мислителів (А. Дістервега, Дж. Дьюї, Я. Коменського, А. Маслоу, К. Роджерса, Г. Олпорта, І. Песталоцці та ін.), російських учених (Л. Виготського, Н. Кузьміної, А. Леонтєва, П. Підкасистого, С. Рубінштейна, В. Сластьоніна та ін.) та українських (І. Беха, І. Зязюна, Г. Костюка, С. Максименка та ін.)

Розгляд особистісного і професійного розвитку як єдиної психологічної освіти передбачає його розуміння як особливого виду прогресивного розвитку зрілої особистості, орієнтованого на високий рівень професіоналізму й професійних досягнень (В. Агапов, О. Анісімов, А. Бодалев, А. Деркач, В. Дьячков, В. Зазикін, О. Москаленко, Л. Темнова, В. Хайкин та ін.). Через розробку законів особистісно-професійного розвитку і примноження особистісного потенціалу, самовираження особистості в професії в акмеології акцентується важливість вивчення процесів і механізмів професійного самовизначення, самоствердження, самореалізації професійного образу «Я» і особистісно-професійного зростання. При цьому визначено, що в процесі особистісно-професійного розвитку відбувається зростання потреби в самореалізації й саморозвиткові.

У вітчизняній науці склалося наступне уявлення про саморозвиток людини. З позицій культурно-історичного підходу в якості джерела саморозвитку людини визначені протиріччя і гармонія. Згідно з суб'єктно-діяльнісним підходом, саморозвиток людини проявляється через вибір діяльнісно-перетворювального способу існування, пов'язаний із його становленням як суб'єкта власної життєдіяльності. Виділено механізми (рефлексія, самоприйняття, самопрогнозування), форми саморозвитку (самоствердження, самовдосконалення, самоактуалізація), а також бар'єри, які можуть стримувати перетворювальну активність людини. У системно-порівневих концепціях, що розробляються на основі ідеї системної детермінації розвитку, були введені поняття функціонального розвитку. Обґрунтування положення про формування в процесі діяльності потенційної сфери, функціонального запасу зацентрувало увагу дослідників на мікрогенезі розвитку. Розуміння розвитку як численних переходів від простішого рівня функціонування до складнішого підготувало основу для розгляду саморозвитку як потенційних можливостей людини, що породжують внутрішні психологічні новоутворення, за допомогою яких людина змінюється, набуває якісно нових характеристик. Базуючись на розгляді особистісного і професійного розвитку як єдиної освітньої стратегії, особистісно-професійний розвиток розуміється при цьому як особливий вид прогресивного розвитку зрілої особистості, орієнтований на високий рівень професіоналізму і професійних досягнень.

Аналіз особистісного і професійного онтогенезу дозволив установити, що зрілість особистості є умовою і невід'ємним компонентом успішного професійного розвитку, а особистісний розвиток багато в чому залежить від особливостей процесу професіоналізації, який в інтерпретації вітчизняних дослідників є досить суперечливим і розглядається як етап життєдіяльності людини, центральний процес її розвитку, процес самопроекування та як професійний онтогенез у зрілі роки. Знання закономірностей особистісного і професійного онтогенезу дозволяє прогнозувати успішність професійного становлення й долати нормативні кризи особистісного і професійного розвитку. У сучасних дослідженнях процесу

професіоналізації відзначається необхідність вивчення питання про роль самої людини в побудові себе як суб'єкта власного професійного розвитку. Тому найбільш плідним сучасним напрямом вивчення процесу професіоналізації є її дослідження в контексті становлення і розвитку суб'єктності людини в зрілому віці, із використанням категорії розвитку як пояснювального принципу. У якості провідного механізму професіоналізації розглядається самостійне, рефлексивне проектування людиною власної діяльності і себе як фахівця. Психологічним забезпеченням функціонування цього механізму визначається суб'єктність, одним із найважливіших критеріїв якої є здатність до саморозвитку. Стратегія саморозвитку в професії, як певна грань життєвої стратегії людини, стає саме таким системоутворювальним стержнем для ціннісних орієнтацій, вектором, що визначає прояв людиною себе в професії. Критерієм, який дозволяє визначити той або інший спосіб конструювання особистістю свого професійного шляху як стратегії саморозвитку в професії, є представленість як базової цінності, на яку спирається людина, цінності творчої самореалізації в професії, цінності професійної самореалізації.

Вивчення та змістовний аналіз системи професійної підготовки майбутніх фахівців ДПН у ВНЗ МНС України дозволив виділити її специфіку, компоненти, соціальні, психологічні та педагогічні особливості, а також можливості вищого навчального закладу МНС України щодо забезпечення процесу професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН. Проведений аналіз засвідчує, що традиційна організація навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі МНС України не сприяє всіма наявними можливостями особистісному та професійному саморозвитку більшості майбутніх фахівців ДПН. У зв'язку із цим виникає необхідність в обґрунтуванні педагогічних умов удосконалення професійної підготовки курсантів – майбутніх фахівців ДПН, зокрема щодо їхнього професійного саморозвитку.

У другому розділі – **«Педагогічні умови забезпечення професійного саморозвитку майбутніх фахівців державного пожежного нагляду»** – проаналізовано особливості системи професійної підготовки курсантів у вищих навчальних закладах МНС України та визначено її роль у процесі професійного саморозвитку.

Обґрунтовано й доведено, що процес професійного саморозвитку курсанта в освітньому просторі ВНЗ має бути керованою випереджувальною системою, яка б передбачала і задовольняла потреби нинішніх і майбутніх поколінь, що відповідає ідеї нової цивілізованої моделі розвитку – стійкого розвитку особистості. Це твердження дозволило окреслити фактори, які значною мірою впливають на необхідність переходу до нової моделі освіти і професійного навчання, адекватної до тих кардинальних змін, які відбуваються в суспільстві. У традиційній системі вищої освіти велась підготовка і виховання спеціаліста в умовах, які залишались досить стабільними як при завершенні навчання, так і протягом подальшої життєдіяльності особистості. У процесі дослідження змісту і характерних особливостей професійного саморозвитку курсантів – майбутніх фахівців ДПН у ВНЗ МНС України були вивчені роботи з педагогічної проблематики авторів Б. Ананьєва, П. Анохіна, А. Барабанщикова, В. Вдов'юка, В. Давидова, В. Матяш з метою виявлення і формулювання основних вимог до оцінки критеріїв та показників

професійного саморозвитку. У цілому система критеріїв і показників дозволила забезпечити об'єктивний підхід до визначення основних напрямів і педагогічних умов удосконалення процесу професійного саморозвитку у курсантів вищого навчального закладу. Одним з основних критеріїв ефективності процесу професійного саморозвитку було виділено набуття курсантами досвіду самоорганізації ресурсів на самозміну, що їм дозволяє утримувати ініціативу в навколишньому середовищі, яке постійно змінюється. При визначенні компонентів, критеріїв та показників за основу була взята модель дослідження процесу саморозвитку Н. Давидової. У результаті проведеного дослідження виявлено закономірності, які свідчать про наявність цих компонентів на всіх етапах і рівнях процесу саморозвитку. Критерії процесу саморозвитку у своїй сукупності і взаємозв'язку мають індивідуальні ознаки прояву на різних етапах та рівнях процесу саморозвитку і відображають його динаміку.

У рамках дослідження *професійний саморозвиток майбутніх фахівців ДПН у ВНЗ МНС України розуміється як неперервний динамічний процес набуття ними певної системи соціальних навичок і моделювання стосунків, спрямованих на реалізацію функціональних обов'язків у соціальному середовищі, яке змінюється, в особливих та екстремальних умовах практичної діяльності*. Обґрунтовано необхідність впровадження і удосконалення у системі професійної підготовки майбутніх фахівців ДПН педагогічних умов, спроможних забезпечити максимальну результативність професійного саморозвитку. У дослідженні під педагогічними умовами розуміється сукупність форм, методів, педагогічних прийомів, що сприяють професійному саморозвитку курсанта – майбутнього фахівця ДПН МНС України. Змістовними аспектами досліджуваного поняття є: середовище, обставини, в яких забезпечується ефективність організації навчальної діяльності, та обов'язкове використання викладачем певних педагогічних способів, засобів для створення певного середовища, обстановки, ситуації, в яких можлива організація відповідних видів діяльності, зокрема науково-методичної та навчальної.

Як визначальні педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН обґрунтовано: 1) *забезпечення цілісності та послідовності процесу професійного саморозвитку в напрямку самоактуалізації особистості майбутніх фахівців ДПН упродовж навчання у вищому навчальному закладі МНС України; 2) організація освітньо-семантичного простору професійного саморозвитку у ВНЗ МНС України, важливою ознакою якого є діалогічність педагогічної взаємодії; 3) застосування сучасних технологій, методів та форм навчання, які орієнтують майбутніх фахівців ДПН на самонавчання, самоорганізацію, рефлексію, самопроектування, саморозвиток професійно важливих якостей особистості майбутніх фахівців ДПН; 4) удосконалення навчально-методичного забезпечення, яка передбачає впровадження в систему фахової підготовки курсантів авторської дисципліни «Основи професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН»; 5) розширення змісту навчальних дисциплін гуманітарного циклу у контексті професійного саморозвитку; 6) педагогічний супровід як цілісна і послідовна підтримка майбутніх фахівців ДПН у їхньому професійному саморозвитку.*

Під педагогічною умовою *забезпечення цілісності та послідовності процесу професійного саморозвитку* майбутніх фахівців ДПН у ВНЗ МНС розуміється сукупність дій, операцій і процедур, спрямованих на розвиток у курсантів

усвідомленої саморегуляції своєї навчально-професійної діяльності, що утворює інтеграційну єдність форм і методів навчання при взаємодії з педагогами в навчальному процесі, на етапі стажування та у професійній діяльності. Процес професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН буде ефективним за умови забезпечення його цілісності та послідовності на основі гуманістичного підходу в поєднанні із синергетичним і діяльнісним підходами, що реалізується через поетапне (адаптаційний, когнітивний, інтеграційно-діяльнісний етапи) забезпечення професійного саморозвитку в рамках системного упровадження навчальних модулів програми авторської дисципліни «Основи професійного саморозвитку майбутніх фахівців Державного пожежного нагляду», зміст якої відповідає принципам структуризації, динамічності, дієвості й оперативності знань, креативності, саморегуляції навчально-професійної діяльності та використання технологій особистісно-розвивального навчання, які орієнтовані на мотиваційний супровід і фасилітацію освітнього процесу, розвиток рефлексивних здібностей курсантів як основи усвідомленої саморегуляції їх навчально-професійної діяльності.

Педагогічна умова *організації освітньо-семантичного простору професійного саморозвитку* майбутніх фахівців ДПН забезпечується відповідно до принципів та структури освітньо-семантичного простору. При його організації в межах ВНЗ МНС України необхідно забезпечити особистісно-діялісну основу професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН, демократизацію курсантського середовища та гуманізацію міжособистісних взаємин, проектування процесу професійного саморозвитку як аналогу до соціальних процесів, вивчення та врахування індивідуальних психічних особливостей з метою активізації саморозвитку, самореалізації, самокорекції майбутніх фахівців ДПН й усвідомлення ними своєї ролі в соціумі. Доведено, що в освітньому просторі ВНЗ МНС України педагогічна взаємодія є соціально обумовленим і особистісно-значущим способом реалізації міжособистісних і діялісних контактів учасників, через який здійснюється усвідомлений, продуктивний професійний саморозвиток особистості курсанта.

Педагогічна умова *застосування сучасних технологій, методів та форм навчання* дозволяє раціонально використовувати резерви всієї системи традиційної професійної підготовки майбутніх фахівців державного пожежного нагляду у ВНЗ МНС України та впроваджувати варіант цілісного й неперервного процесу їх професійного саморозвитку за межами навчального закладу. Обґрунтовано, що застосування сучасних технологій навчання спроможне здійснити результативний вплив на поліпшення показників професійного саморозвитку. Реалізація технології модульного навчання передбачає модульну структуризацію змісту навчання; застосування принципів проблемності, варіативності, зворотного зв'язку у навчанні та поетапності (I модуль – теоретичний; II модуль – практичний; III модуль – моніторинговий). Реалізація технології розвивального навчання передбачає актуалізацію професійно-особистісного потенціалу майбутнього фахівця ДПН, професійний розвиток його особистості, формування метапрофесійних утворень: узагальнених знань, умінь, навичок, дій, компетенцій, набуття досвіду кваліфікованого виконання професійної діяльності та забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників професійно-освітнього процесу. Реалізація технології проектного навчання передбачає актуалізацію міжпредметних зв'язків у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця ДПН, практичне спрямування

навчання, підвищення рівня засвоєння знань, умінь та навичок майбутнього фахівця ДПН, його самонавчання та саморозвиток, а також компетентнісну спрямованість.

Удосконалення навчально-методичного забезпечення передбачає впровадження в систему фахової підготовки курсантів авторської дисципліни «Основи професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН» та має базуватися на засадах принципів структуризації змісту навчання: компонування змісту навчальної дисципліни навколо базових понять і методів; систематичності й логічної послідовності викладу навчального матеріалу; цілісності і практичної значимості змісту; наочності навчального матеріалу.

Розширення змісту навчальних дисциплін гуманітарного циклу у контексті професійного саморозвитку передбачає доповнення та оновлення їх забезпечення темами із професійного саморозвитку, методичним інструментарієм, рекомендаціями із психологічного самопізнання і професійного саморозвитку.

Під умовою *педагогічного супроводу професійного саморозвитку* розуміється цілісна і послідовна підтримка та допомога майбутнім фахівцям ДПН в їхньому професійному саморозвитку, що здійснюється через організацію такої взаємодії між викладачами і курсантами в освітньому процесі, при якій створюються найбільш сприятливі умови для саморозвитку й самореалізації кожного курсанта, активізації його інтелектуального, емоційного, мотиваційного потенціалів.

Визначено, що професійний саморозвиток потребує створення оптимальних педагогічних умов, а також використання форм, методів і способів індивідуалізації соціально-педагогічної взаємодії, організації освітньо-семантичного простору в навчальному закладі, з орієнтацією на забезпечення розвитку особистості через пізнання й корекцію особистісних деструкцій, оптимізацію психічних показників, які є основою для самореалізації особистості, розкриття креативного потенціалу, для вільного формування власної світоглядної позиції, культури мислення і культури розумової діяльності, формування соціально значущих якостей особистості курсанта, які відповідають потребам професійного соціуму органів державного пожежного нагляду в умовах їх реформування.

На основі обґрунтованих позицій щодо стратегій саморозвитку в професії, що визначають прояв людиною себе в професії та є складниками життєвої стратегії людини, визначено положення про формування стратегій професійного саморозвитку в процесі ціннісно-орієнтаційної діяльності людини. Тому при впровадженні в систему підготовки обґрунтованих педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН існує необхідність допомоги у здійсненні самопізнання стратегічних індивідуальних цінностей курсантів та змістовному розгляді й доборі навчально-методичних засобів, спроможних забезпечувати конструктивну динаміку ціннісних орієнтирів їхнього професійного саморозвитку.

У третьому розділі – «Експериментальна перевірка впливу педагогічних умов на процес професійного саморозвитку майбутніх фахівців державного пожежного нагляду» – відображено результати експериментальної перевірки ефективності визначених та обґрунтованих педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН у ВНЗ МНС України. Формувальний експеримент полягав у перевірці ефективності педагогічних умов у ході експериментальної апробації моделі професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН у ВНЗ МНС України (рис. 1).

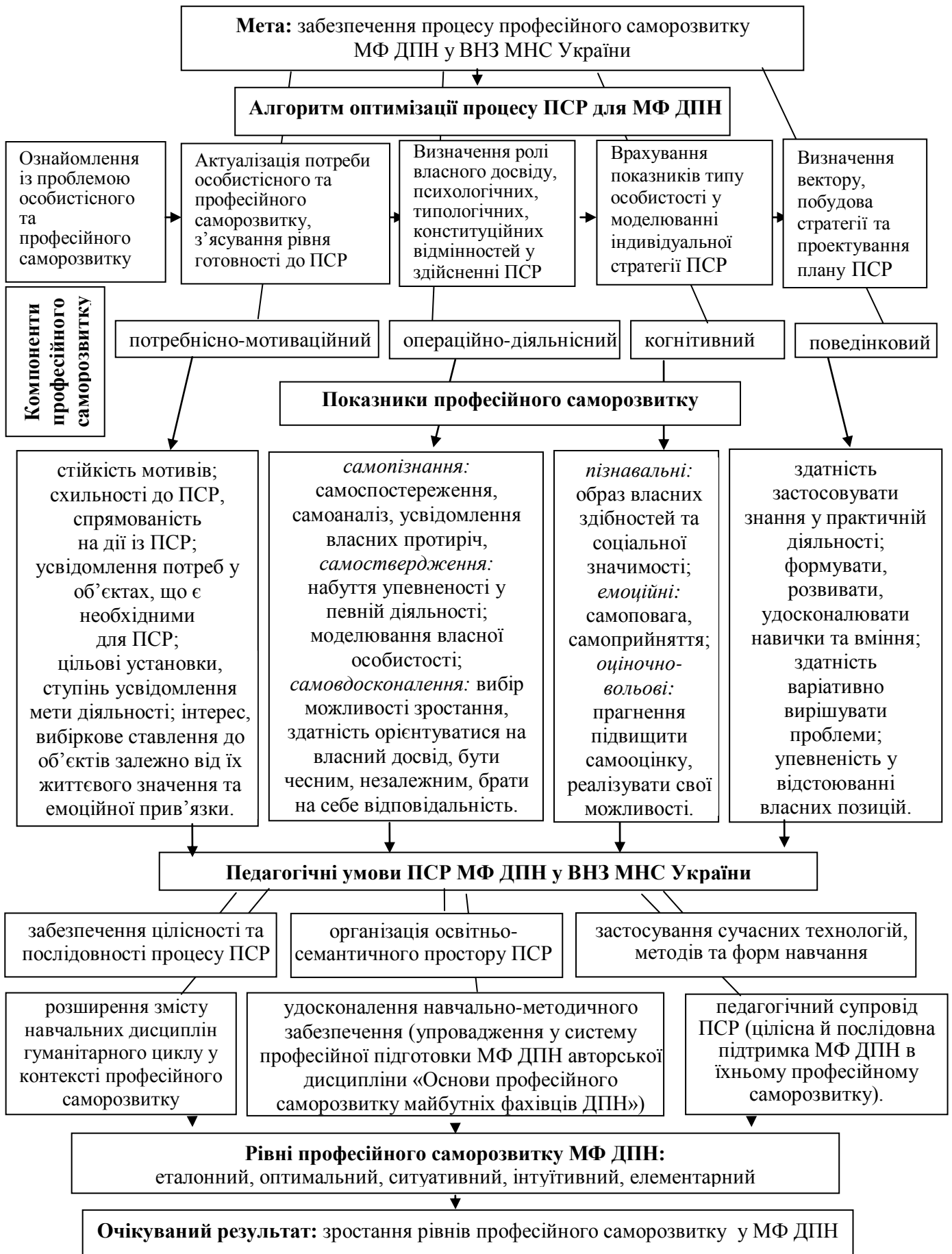

Рис. 1. Модель професійного саморозвитку майбутнього фахівця державного пожежного нагляду у вищих навчальних закладах МНС України

У процесі дослідження було визначено та обґрунтовано компоненти, показники та рівні професійного саморозвитку майбутніх ДПН; проведено експериментальне дослідження динаміки показників, що характеризують рівень професійного саморозвитку особистості на певному етапі особистісного і професійного становлення в системі професійної підготовки курсантів вищого навчального закладу під впливом педагогічних умов. Визначено, що сучасний ВНЗ МНС України поступово має стати цілісною системою професійної підготовки курсантів, оскільки метою навчального закладу сучасного типу є не лише формування системи знань, умінь і навичок, а й формування готовності курсантів до самовизначення в моральній, інтелектуальній, комунікативній, професійній сферах життєдіяльності, до саморозвитку індивідуальності кожного курсанта. Для визначення ефективності педагогічних умов професійного саморозвитку були використані компоненти професійного саморозвитку: потребнісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний, когнітивний, поведінковий, та їх показники.

Аналіз динаміки показників професійного саморозвитку в майбутніх фахівців ДПН за виділеними компонентами виявив позитивні зміни в експериментальній групі. Майбутні фахівці ДПН експериментальної групи, порівняно з контрольною, мали такий рівень професійного саморозвитку: за потребнісно-мотиваційним – більший на 6 балів, за операційно-діяльнісним – удвічі (на 8 балів), за когнітивним – на 8 балів, за поведінковим – на 8 балів.

Удосконалення навчально-методичного забезпечення розуміється як гнучкий технологічний, послідовний і системний процес, що дозволяє раціонально використовувати резерви всієї системи традиційної професійної підготовки курсантів у ВНЗ МНС України та впровадити варіант цілісного й неперервного процесу професійного саморозвитку. Така умова реалізувалася через унесення відповідних коректив у навчально-виховні програми та методику викладання дисциплін. Загальний зміст педагогічної умови полягав в організації навчально-виховного процесу в експериментальних групах на основі впровадження авторської навчальної дисципліни «Основи професійного саморозвитку майбутніх фахівців Державного пожежного нагляду».

Розширення змісту навчальних дисциплін гуманітарного циклу у контексті професійного саморозвитку передбачало доповнення та оновлення змісту дисциплін психолого-педагогічного напрямку («Психологія», «Соціальна психологія», «Психологія діяльності в особливих умовах», «Інженерна психологія», «Психологія і педагогіка вищої школи») темами із професійного саморозвитку, методичним інструментарієм для проведення практичних занять, методиками та рекомендаціями із психологічного самопізнання і професійного саморозвитку.

Експериментально було підтверджено, що таке доповнення, оновлення та удосконалення навчально-методичного забезпечення зумовлює конструктивну й стабільну динаміку показників професійного саморозвитку. Показники професійного саморозвитку за визначеними компонентами в контрольній групі мали незначну динаміку (досягли задовільного рівня). За умови оновлення, доповнення та удосконалення навчально-методичного забезпечення в експериментальних групах простежується стабільна конструктивна динаміка показників. Комплексна оцінка процесу саморозвитку в різні періоди експерименту виявила можливість визначити його динаміку й виявити заходи впливу педагогічних умов на підвищення рівнів

професійного саморозвитку курсантів. Доведено, що процес професійного саморозвитку курсантів у ВНЗ МНС України потребує системного підходу й вивчення та врахування педагогічних умов, у яких він здійснювався, а також максимального врахування факторів, що зумовлюють його специфіку.

Практична значущість і наукова спроможність усього комплексу теоретичних положень визначалися в ході дослідно-експериментальної роботи, яка проводилася на базі п'яти ВНЗ IV рівня акредитації. У цілому до експерименту в різний час було залучено 750 курсантів та 36 науково-педагогічних працівників.

Оцінка результатів впливу педагогічних умов на процес професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН стала складною процедурою дослідження, оскільки в якості об'єкта визначене інтегративне особистісне утворення як показник рівня професійного саморозвитку. Результативність професійного саморозвитку розглядалася через позитивну динаміку проявів особистісних характеристик, суттєвих саме для саморозвитку. Такий підхід дозволив визначити особистісно-орієнтовану траєкторію професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН.

Основними методами оцінки рівня професійного саморозвитку були методики, інтегровані в практичному модулі програми професійного саморозвитку; аналіз курсантських робіт, у тому числі самозвітів; експертна оцінка (в якості експертів виступали науково-педагогічний склад та курсова ланка ВНЗ, курсанти); самодіагностика (самозвіти, оцінка власних соціально- і особистісно-значущих якостей); аналіз конкретних ситуацій, бесіди та інші методи якісного аналізу, що істотно допомогли в інтерпретації отриманих результатів дослідження. Порівняння результатів динаміки готовності майбутніх фахівців ДПН до професійного саморозвитку в курсантів експериментальної та контрольної груп має такі значення: у кінці експерименту в результаті упровадження педагогічних умов професійного саморозвитку кількість курсантів із високим рівнем готовності до професійного саморозвитку ЕГ перевищувала їх кількість у контрольній групі на 15%, із середнім рівнем готовності – на 0,5%, кількість курсантів із низьким рівнем готовності в ЕГ виявлено на 14,5% менше, ніж у КГ (рис. 2).

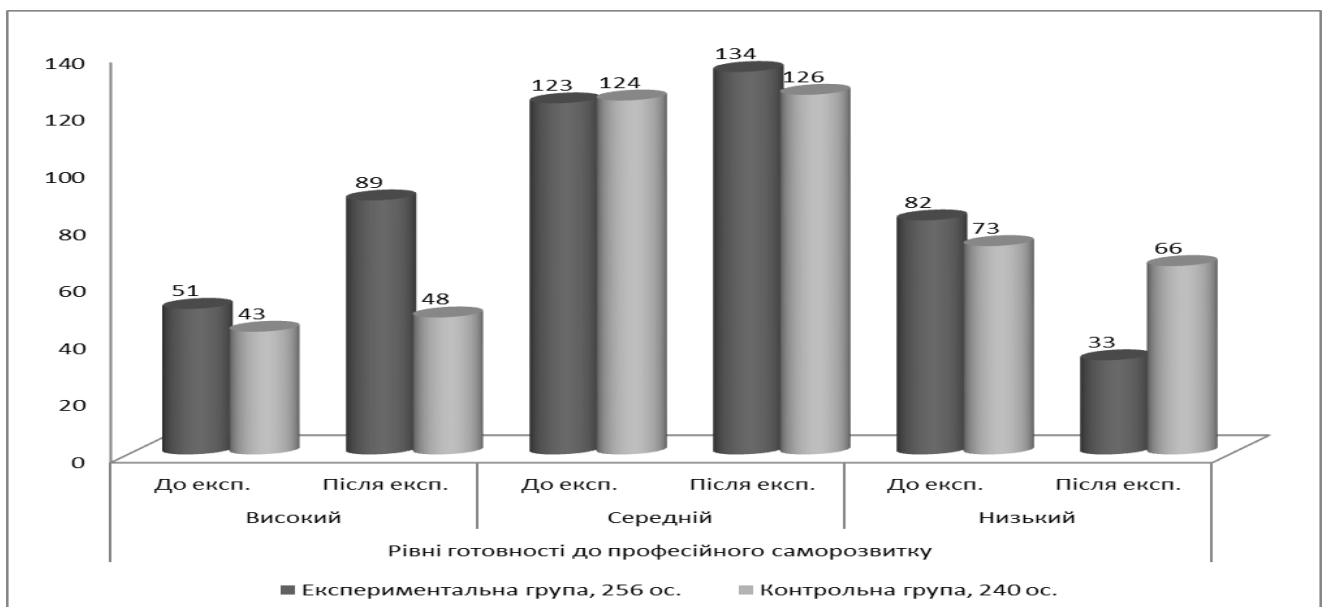

Рис. 2. Динаміка готовності майбутніх фахівців державного пожежного нагляду у ВНЗ МНС України до професійного саморозвитку

Для оцінки показників професійного саморозвитку використано поняття «рівень сформованості показників професійного саморозвитку» в майбутнього фахівця державного пожежного нагляду (елементарний; інтуїтивний; ситуативний; оптимальний; еталонний) та у процесі дослідження визначено їх значення у майбутніх фахівців державного пожежного нагляду у вищому навчальному закладі МНС України (табл. 1).

Таблиця 1

**Порівняльний аналіз показників професійного саморозвитку
курсантів експериментальних та контрольних груп**

Групи	Кількість	Рівні сформованості показників професійного саморозвитку									
		Еталонний		Оптимальний		Ситуативний		Інтуїтивний		Елементарний	
		поч.	зак.	поч.	зак.	поч.	зак.	поч.	зак.	поч.	зак.
		±динаміка		± динаміка		± динаміка		±динаміка		±динаміка	
К	240	3	5	38	40	72	86	50	62	77	47
		1,25 %	2,1%	15,8 %	16,6%	30%	35,8%	20,8 %	25,8%	32,1 %	19,6%
		+2(1%)		+2 (1,5%)		+14(5,8%)		+12 (5%)		-30 (12,5%)	
Е	256	6	13	34	68	90	123	78	43	48	9
		2,3%	5,1%	13,3 %	26,6%	35,2 %	48%	30,5 %	16,8%	18,8 %	3,5%
		+7 (3%)		+34 (13%)		+33 (13%)		-35 (14%)		-39 (15%)	

Аналіз результатів педагогічного експерименту дозволяє стверджувати, що прослідковується динаміка у значеннях рівнів за виділеними показниками професійного саморозвитку курсантів експериментальної групи порівняно з рівнями контрольної групи, їх абсолютний приріст на кінець експерименту має істотну відмінність. На кінець формувального експерименту значення еталонного рівня професійного саморозвитку у курсантів експериментальної групи становить на 2% більше, оптимального рівня – на 11,5%, ситуативного – на 7,2%; зменшення кількості курсантів з інтуїтивним рівнем, порівняно з контрольною групою – на 19% та елементарного – на 2,5%. Результати проведеного експерименту статистично підтвердили позитивну динаміку рівнів готовності до професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН, а також його показників за виділеними компонентами. Аналіз результатів формувального експерименту підтвердив ефективність визначених та обґрунтованих педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх фахівців державного пожежного нагляду у ВНЗ МНС України.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави для таких висновків:

1. Невід'ємним компонентом успішного професійного розвитку є зрілість особистості, а особистісний розвиток багато в чому залежить від особливостей процесу професіоналізації. У якості провідного механізму професіоналізації розглядається самостійне, рефлексивне проектування людиною власної діяльності й себе як професіонала. Психологічним забезпеченням функціонування цього механізму визначається суб'єктність, одним із найважливіших критеріїв якої є здатність до саморозвитку. Узагальнення комплексного науково-методологічного осмислення проблеми професійного саморозвитку дає підстави тлумачити

професійний саморозвиток як безперервний процес переходу потенційних фахових здібностей людини в галузі професійної діяльності в актуальні на основі усвідомленої саморегуляції власної навчально-професійної діяльності, яка визначається значущими зовнішніми і внутрішніми умовами.

2. У рамках педагогічного дослідження професійний саморозвиток майбутніх фахівців ДПН у ВНЗ МНС України розуміється як неперервний динамічний процес набуття певної системи соціальних навичок і моделювання стосунків, спрямованих на реалізацію функціональних обов'язків у соціальному середовищі, яке змінюється, в особливих та екстремальних умовах практичної діяльності. У роботі проведено аналіз специфіки та компонентів професійної підготовки майбутніх фахівців ДПН в умовах ВНЗ МНС України, виявлено особливості їх професійного саморозвитку, а також можливостей ВНЗ у його забезпеченні, що дало можливість виділити як визначальні: зміст навчально-виховного процесу у ВНЗ та кадрове забезпечення системи професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

У ході дослідження обґрунтовано структуру, елементи професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН (самопізнання, самоствердження, самовдосконалення, самоактуалізація), обґрунтовано його компоненти (потребнісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний, когнітивний та поведінковий), показники, рівні сформованості показників професійного саморозвитку (еталоний, оптимальний, ситуативний, інтуїтивний, елементарний) та рівні готовності до професійного саморозвитку (високий, середній, низький). Критеріями оцінювання рівнів є професійна спрямованість майбутніх фахівців ДПН, рівень їх загальних, предметно-методичних, психолого-педагогічних знань, умінь і навичок; рівень навичок та умінь із самопізнавальної, саморегуляційної діяльності.

Діагностування під час констатувального експерименту дозволило оцінити готовність до професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН у ВНЗ МНС України за визначеними рівнями (високий, середній, низький), результати якого підтвердили правильність припущень про необхідність унесення змін, а також обґрунтування та вдосконалення педагогічних умов професійного саморозвитку у вищих навчальних закладах МНС України.

3. Серед педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх фахівців державного пожежного нагляду у ВНЗ МНС України визначено та обґрунтовано:

- забезпечення цілісності та послідовності процесу професійного саморозвитку в напрямку самоактуалізації особистості упродовж навчання у вищому навчальному закладі МНС України;

- організація освітньо-семантичного простору професійного саморозвитку у ВНЗ МНС України, важливою ознакою якого є діалогічність педагогічної взаємодії;

- застосування сучасних технологій, методів та форм навчання, які орієнтують майбутніх фахівців державного пожежного нагляду на рефлексію, самопроєктування, самонавчання, самоорганізацію, саморозвиток професійно важливих якостей особистості;

- удосконалення навчально-методичного забезпечення, яке має базуватися на засадах та принципах структуризації змісту навчання; компонуванні змісту навчальної дисципліни навколо базових понять і методів; систематичності й логічної послідовності викладу навчального матеріалу; принципах цілісності і практичної значимості змісту, принципі наочності та передбачає впровадження в

систему фахової підготовки курсантів навчальної дисципліни «Основи професійного саморозвитку майбутніх фахівців Державного пожежного нагляду»;

- розширення змісту навчальних дисциплін гуманітарного циклу у контексті професійного саморозвитку;

- педагогічний супровід як цілісна і послідовна підтримка майбутніх фахівців державного пожежного нагляду в їхньому професійному саморозвитку.

Ефективність визначених та обґрунтованих педагогічних умов перевірялась у процесі експериментальної апробації моделі професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН у ВНЗ МНС України. Результати дослідно-експериментальної роботи підтвердили ефективність експериментально перевірених педагогічних умов у ході апробації педагогічної моделі професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН у вищих навчальних закладах МНС України.

Аналіз результатів педагогічного експерименту дозволяє стверджувати, що існує істотна відмінність між рівнями сформованості показників професійного саморозвитку курсантів контрольних та експериментальних груп та абсолютним приростом на кінець експерименту. Доведено, що актуалізація показника готовності до професійного саморозвитку є основою успішної професійної підготовки майбутніх фахівців ДПН і подальшої їх професійної самореалізації. У технологічному плані визначено, що готовність до професійного саморозвитку - це найбільш складний і пролонгований у часі процес, який потребує забезпечення педагогічними умовами, спрямованими на розвиток прагнення курсантів самостійно будувати свою поведінку і діяльність відповідно до спроектованого вектора та стратегії власного плану професійного саморозвитку.

Для уточнення результатів експериментальної роботи виділено рівні сформованості показників професійного саморозвитку майбутніх фахівців державного пожежного нагляду: елементарний; інтуїтивний; ситуативний; оптимальний; еталонний. Різниця в показниках контрольної та експериментальної груп на еталонному рівні становить 2%, на оптимальному – 11,5%, на ситуативному – 7,2%, інтуїтивному рівні – 19% та на елементарному – 2,5%. Відрив на інтуїтивному рівні є найбільш помітним, оскільки кількість курсантів контрольної групи, в яких було виявлено сформованість показників професійного саморозвитку на цьому рівні зросла на 5%, а в експериментальній групі зменшилася на 14%, тобто відрив становить 19%. Кількість курсантів, котрі на період закінчення експерименту показали рівень професійного саморозвитку елементарного рівня, становить 2,5%. Вона може свідчити про те, що в будь-якому випадку є курсанти, рівень професійного саморозвитку яких буде лишатися незмінно низьким за упровадження будь-яких педагогічних умов впливу. Проте визначене середнє коефіцієнтне значення курсантів цієї групи для контрольних та експериментальних груп становить $k_{\text{контр. гр.}} = 0,08$, а $k_{\text{експ. гр.}} = 0,14$, що свідчить про наявність позитивної динаміки. Перевірка розбіжностей у значеннях коефіцієнта сформованості показників професійного саморозвитку в майбутніх фахівців ДПН здійснювалася з використанням методики П. Воловика. Вірогідність результатів педагогічного експерименту встановлювалася за допомогою статистичного t-критерію розподілу Ст'юдента, статистичний аналіз експериментальних даних математично підтвердив значущість позитивних змін, довів вірогідність та надійність отриманих результатів.

4. Для забезпечення процесу професійного саморозвитку майбутніх фахівців державного пожежного нагляду у ВНЗ МНС України удосконалено навчально-методичний супровід їх професійної підготовки, зокрема, запропоновано й апробовано навчально-методичний комплекс з дисципліни «Основи професійного саморозвитку майбутніх фахівців Державного пожежного нагляду», що включає програму, навчальний посібник, методичні рекомендації з її вивчення.

Обґрунтовані у ході дослідження положення суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах освітньо-семантичного простору професійного саморозвитку у вищому навчальному закладі МНС України, якими передбачено активну участь у формуванні в майбутніх фахівців ДПН певної системи професійних знань, навичок, умінь і побудові стосунків, а також цілеспрямований вплив на їхній професійний саморозвиток за допомогою ініціювання самопізнання, самоствердження, самоактуалізації, самовдосконалення як його елементів, окреслені у методичних рекомендаціях, адресованих керівництву кафедр та служб, працівникам відділень психологічного забезпечення, курсовій ланці та науково-педагогічному складу, які беруть участь у підготовці майбутніх фахівців державного пожежного нагляду у вищих навчальних закладах МНС України.

Представлене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, а прогнозує необхідність подальших наукових пошуків. Указана проблема передбачає дослідження психолого-педагогічних особливостей професійного саморозвитку майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту; вивчення проблем загальних та специфічних характеристик процесу професійного саморозвитку в навчальній діяльності майбутніх працівників служби цивільного захисту. Більш детального вивчення потребують питання розробки соціально-психологічних та соціально-педагогічних умов процесу професійного саморозвитку курсантів, технології вдосконалення та оптимізації цього процесу впродовж усієї професійної діяльності фахівця.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчальні посібники

1. Вовк Н.П. Психологія діяльності в особливих умовах: навч. посіб. / [В.П. Бут, В.В. Вареник, Н.П. Вовк, та ін.] – Черкаси : Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, 2008.– 218 с.

2. Вовк Н.П. Основи професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН: навч. посіб. / Н.П.Вовк. – Черкаси : Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля МНС України, 2011. – 76 с.

3. Вовк Н.П. Програма навчальної дисципліни «Основи професійного саморозвитку майбутніх фахівців Державного пожежного нагляду» / Н.П. Вовк. – Черкаси : Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, 2011. – 24 с.

4. Вовк Н.П. Соціальна психологія з основами професійного саморозвитку: навч. посіб. / Н.П. Вовк. – Черкаси : Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, 2012.– 156 с.

Наукові статті у фахових виданнях

5. Вовк Н.П. Розвиток професійно важливих якостей майбутнього працівника Державного пожежного нагляду МНС України у професійній підготовці: акмеологічний аспект / Н.П. Вовк, І.І. Доброскок // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія

Сковороди». – 2009. – Вип. 18. – С. 25-29.

6. Вовк Н.П. Актуальні проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності персоналу МНС України / Н.П. Вовк // Вісник Черкаського університету. – Серія: Педагогічні науки. - 2009. - Вип. 144. – С. 27-30.

7. Вовк Н.П. Формування професійно важливих якостей працівника Державного пожежного нагляду МНС України / Н.П. Вовк, С.А. Мукомел // Вісник Черкаського університету. – Серія: Педагогічні науки. – 2009. - Вип. 145. - С. 11-13.

8. Вовк Н.П. Компетентнісний підхід як засіб формування професіоналізму майбутніх працівників МНС з наглядово-профілактичним напрямом діяльності / Н.П. Вовк, С.А. Мукомел // Зб. наук. праць Херсонського держ. ун-ту. – Серія: Педагогічні науки. – 2009. - Вип. 54. – С. 276-282.

9. Вовк Н.П. Професійний розвиток особистості майбутнього працівника Державного пожежного нагляду МНС України у контексті акмеологічного підходу / Н.П. Вовк // Вісник Черкаського університету. – Серія: Педагогічні науки. – 2010. - Вип. 176. – С.29-32.

10. Вовк Н.П. Динаміка розвитку професійно важливих якостей курсантів – майбутніх працівників Державного пожежного нагляду МНС України / Н.П. Вовк, І.І. Доброскок // Вісник Черкаського університету. – Серія: Педагогічні науки. – 2010. - Вип. 183, ч. II. – С.6-12.

11. Вовк Н.П. Застосування активних форм та методів навчання у процесі розвитку професійно важливих якостей курсантів-майбутніх працівників ДПН МНС України / Н.П. Вовк // Вісник Національного ун-ту оборони України: зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 3 (22). – С.11-16.

12. Вовк Н.П. Критерії та показники сформованості професійного саморозвитку у майбутніх інспекторів ОДПН МНС України / Н.П. Вовк // Вісник Львівського держ. ун-ту безпеки життєдіяльності. – 2011. – Вип. 5. – С. 57- 63.

Наукові статті та тези доповідей у збірниках матеріалів конференцій

13. Вовк Н.П. Формирование личностных профессионально важных качеств в процессе саморазвития личности работника МЧС Украины / Н.П. Вовк // Пожарная безопасность: проблемы и перспективы: материалы междунар. научн.-практ. конф.: в 2 ч. - Ч. 2. – Воронеж: ВИ ГПС МЧС России, 2010. – С.26-28.

14. Вовк Н.П. Профессиональная рефлексия как фактор процессуального совершенствования надзоро-профилактической деятельности инспектора ОГПН МЧС Украины / Н.П. Вовк // Чрезвычайные ситуации: предупреждение и ликвидация: сб. тезисов докладов VI Междунар. научн.-практ. конф. : в 2 т. - Т. 1. – ДУО «Командно-инженерный институт» Республики Беларусь, 2011. – С. 171-174.

15. Вовк Н.П. Інтерактивне навчання як умова саморозвитку майбутнього фахівця служби цивільного захисту у процесі підготовки у ВНЗ МНС України / Н.П.Вовк // Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля МНС України, 2012. – С.52–54.

16. Вовк Н.П. Проблема професійного саморозвитку в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця МНС України / Н.П. Вовк // Чрезвычайные ситуации: теория, практика, инновации: сб. материалов междунар. научн.-практ. конф. : в 2-х ч. - Ч. II. – Гомель: ГИИ, 2012. – С. 69.

АНОТАЦІЇ

Вовк Н.П. Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх фахівців Державного пожежного нагляду у вищих навчальних закладах МНС України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти. – ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Переяслав-Хмельницький, 2013.

Дисертацію присвячено проблемі професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН у вищих навчальних закладах МНС України. У роботі здійснено педагогічний аналіз проблеми, проведено аналіз специфіки та компонентів професійної підготовки майбутніх фахівців ДПН в умовах ВНЗ МНС України, виявлено особливості їх професійного саморозвитку, а також можливості ВНЗ у його забезпеченні. Обґрунтовано компоненти, показники та рівні сформованості професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН. У дослідженні визначено, обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН у процесі експериментальної апробації моделі професійного саморозвитку майбутніх фахівців ДПН.

Ключові слова: саморозвиток, самоорганізація, професійний саморозвиток, освітньо-семантичний простір, професійно важливі якості, педагогічні умови.

Вовк Н.П. Педагогические условия профессионального саморазвития будущих специалистов Государственного пожарного надзора в высших учебных заведениях МЧС Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04. – теория и методика профессионального образования. – ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», Переяслав-Хмельницкий, 2013.

Диссертация посвящена проблеме профессионального саморазвития будущих специалистов государственного пожарного надзора в ВУЗ МЧС Украины. В диссертационной работе выделены, аргументированы и экспериментально проверены педагогические условия исследуемого феномена – профессионального саморазвития будущих специалистов ГПН в ВУЗ МЧС Украины.

Среди педагогических условий профессионального саморазвития будущих специалистов ГПН в ВУЗ МЧС Украины определены следующие: целостность и последовательность развертывания профессионального саморазвития в направлении самоактуализации личности курсанта – будущего специалиста ГПН с начала профессиональной подготовки в ВУЗ МЧС Украины; организация образовательно-семантического пространства ВУЗ МЧС Украины, способствующего профессиональному саморазвитию будущих специалистов ГПН, что предусматривает применение приемов и технологий обучения, направленных на приобретение опыта деятельности по саморазвитию и позволяющих оптимизировать саморазвитие будущих специалистов ГПН в их личностно-профессиональном направлении; применение современных технологий, методов и форм обучения, ориентирующих будущих специалистов ГПН на рефлекссию, самопроектирование, самообучение, самоорганизацию, саморазвитие профессионально важных качеств личности работника ГПН; усовершенствование учебно-методического обеспечения, предусматривающее внедрение в систему профессиональной подготовки курсантов – будущих специалистов ГПН учебной дисциплины «Основы профессионального саморазвития будущих специалистов ГПН»; расширение содержания учебных дисциплин гуманитарного цикла в контексте профессионального саморазвития;

педагогическое сопровождение как целостная и последовательная поддержка курсантов – будущих специалистов ГПН в их профессиональном саморазвитии.

Организация образовательно-семантического пространства как условие профессионального саморазвития будущих специалистов ГПН в вузах МЧС Украины должна осуществляться с учетом особенностей диалогового педагогического общения посредством применения форм, методов, приемов, этапов проектирования и реализации его при таких дидактических условиях: формирование готовности к общению, налаживание диалога педагогического общения, организация обратной связи при прогнозировании ожидаемых результатов и систематической педагогической оценке уровня личностного и профессионального саморазвития будущего специалиста ГПН. Экспериментально подтверждена эффективность педагогических условий профессионального саморазвития в ходе экспериментальной апробации модели профессионального саморазвития будущих специалистов ГПН в ВУЗ МЧС Украины. Усовершенствовано учебно-методическое сопровождение профессиональной подготовки будущих специалистов ГПН в ВУЗ МЧС Украины: предложено и апробировано учебно-методический комплекс по дисциплине «Основы профессионального саморазвития будущих специалистов ГПН», включающий программу, учебное пособие, методические рекомендации по ее изучению; разработаны методические рекомендации по обеспечению профессионального саморазвития будущих специалистов ГПН в ВУЗ МЧС Украины, адресованные руководству кафедр и служб, работникам отделений психологического обеспечения, курсовому звену и научно-педагогическому составу, участвующих в подготовке будущих специалистов ГПН в вузах МЧС Украины. Согласно положениям методических рекомендаций обоснована необходимость наблюдения и активного участия в процессе формирования у будущих специалистов ГПН определенной системы профессиональных знаний, навыков, умений и построении отношений, а также целенаправленного влияния на их профессиональное саморазвитие с помощью инициирования самопознания, самоутверждения, самоактуализации, самосовершенствования как его элементов.

Ключевые слова: саморазвитие, самоорганизация, профессиональное саморазвитие, образовательно-семантическое пространство, профессионально важные качества, педагогические условия.

Vovk N.P. Pedagogical conditions of professional self-development of the future professionals of the State Fire Inspection in higher educational establishments of the Ministry of Emergencies of Ukraine. – On the right of manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences, speciality 13.00.04 – theory and methods of professional education. – State High School «Pereyaslav-Khmelnyskiy State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda», Pereyaslav-Khmelnyskiy, 2013.

The thesis is devoted to the professional self-development of future specialists of the State Fire Inspection in higher educational establishments of the Ministry of Emergencies of Ukraine. There were singled out, reasoned and experimentally proved the effective formation of conditions of the studied phenomenon: the integrity and consistency of the professional self-development towards self-actualization of the personality from the beginning of professional training in higher educational establishment of the ME of Ukraine; application of modern technologies, methods and forms of education, which orient the future professionals of SFI on the reflection, self-projection, self-education, self-organization, self-development of the professionally important qualities of the

personality; optimization of teaching provision, which provides the applying in the system of professional training of cadets author's variable subject "Fundamentals of professional self-development the the future professionals of SFI" and filling the content of training courses with teaching topics of professional self-development; organization of educational semantic space of higher educational establishments of the ME of Ukraine, which promotes professional self-development of cadets, applying techniques and learning technologies to facilitate the acquisition of experience of self-development, which optimizes self-development of cadets in personally-professional direction; pedagogical support as an integrated and consistent support of the future professionals of SFI in their professional self-development, carried out through the organization of such interaction between lectures and cadets in the educational process, in which the most favorable conditions for self-development and self-realization of each cadet, enhance his intellectual, emotional, motivational potential.

The criteria, components, indexes and levels of professional self-development of cadets – the future professionals of State Fire Inspection were proved. There was experimentally confirmed that the introduction of discipline "Fundamentals of professional self-development of future professionals of SFI", the improvement of system of professional training of the future specialists of SFI by underlined pedagogical conditions is successful educational program, in comparison with the traditional approach to the professional training of the future professionals of State Fire Inspection in higher educational establishments of the Ministry of Emergencies of Ukraine.

Key words: self-development, self-organization, professional self-development, educational semantic space, important professional qualities, pedagogical conditions.